

Krenkku

Kuvaaja Jaakko Heikkilä

KRENKKU

Kalastaja on kekseliäs

Tornionjoki on kalastajan vilja-aitta. Kalaa on vaikka minkäläistä, vaelluskala tulee jokeen keväällä ja nousee kutupaikoille syksyksi. Jokivarteen syntyi vakituista asutusta jo hyvin varhain ja jo keskiajalla pyytäjät hyödynsivät jokivarren kalaa. Kalastus on keskittynyt tiettyihin paikkoihin, kuten koskipaikkoihin. Koskien rannoille muodostui kalakenttiä, joissa opeteltiin kalastamaan olosuhteiden mukaan ja seurattiin kalan liikettä. Kaloilla on koskessakin tietyt reitit, jotka tosin muuttuvat veden virtausten mukaan. Lohi oli arvokas kala, jota himoittiin. Siika vaelsi myös joessa ja se oli mahtava ruokakala.

Kalastaja, joka seurasi kalan elämää, osasi taitavasti lukea virtaa. Kalamiehet kokeilivat ja rakensivat soveliaita välineitä koskeen. Liposta tuli hyvin henkilökohtainen kalastusväline, sitä saattoi käyttää yksin ja sen saattoi rakentaakin yksin. Sitä vastoin suurempien jokeen tehtävien rakennelmien ja verkkokalastuksenkin luonteeseen kuului, että ne vaativat useamman ihmisen työpanoksen, minimissään yhden ruokakunnan tai naapurusten yhteistyötä. Kalastusyhteisöt alkoivat kehittyä ja ne tulivat osaksi myös lippokalastusta.

Koskessa on virran kosteita, joissa kala lepää. Kalaa saattoi lipota näistä lepopaikoista, kosteita saattoi myös ihminen rakentaa muuttamalla veden virtausta. Kosteet saattoivat olla aivan rannassa, mutta välillä kalaparvien reitti saattoi kulkea melkein keskellä väylää. Metsistä haettiin puuta, josta tehtiin pyydysten telineitä sekä apuvälineitä, kulkua helpottavia rakenteita eli krenkkuja ja patoja. Uudisasukkailla oli perimätietoa eteläisemmiltä jokilaaksoilta, joissa vaelluskalaa kalastettiin. Sielläkin oli tehty puusta rakennelmia, jotka mahdollistivat kalastuksen. Tämä muualta tullut vaikutus sulautui tai muutti varhaisempien pyyntikulttuurien metodeja.

Patojen ja krenkkujen rakentamistekniikka oli täysin luonnollinen. Se kehittyi luonnon ehdoilla ja kuvastaa vanhojen luonnonkansojen elämää. Monimutkaisilta näyttäviin rakenteisiin käytettiin ainoastaan luonnonmateriaaleja ja kaikilla padon osilla oli oma tarkoituksensa. Padon täytyi uhmata luonnonvoimia vastaan ja seisoa vedessä tarpeellisen ajan. Rakennelmaa ei voitu jättää jokeen, edes jäätyttömään koskeen, koko vuodeksi. Jäänlähtö olisi viimeistään vienyt ne. Pato täytyi siis rakentaa joka vuosi uudestaan. Tämä oli paitsi haastavaa, se kuitenkin mahdollisti ammattitaidon kehittymisen kyliin.

Toistuva rakentaminen kehitti parhaat työmenetelmät. Tekniikka hioutui vuosien mittaan ja kulloisenakin aikana oli ihmisiä, joille tietyt työvaiheet tulivat tutuiksi ja heille uskottiin juuri ne hommat. Rakentamiseen kehittyi siis eräänlaista työnjakoa osaamisen ja iänkin mukaan. Pitkä historia ja työtapojen varhainen kehittyminen huippuunsa näkyvät siinä, että rakentamistapa on tänä päivänä hyvin lähellä sitä, millainen se on ollut jo vuosisatoja. Uusien työkalujen käyttö ja joidenkin luonnonmateriaalien korvaaminen valmismateriaaleilla on vähentänyt käsityön määrää. Krenkut ja padot ovat ihmisen kokoista rakentamista, se tehdään käytännössä ilman konevoimaa.

Kosken voima on armoton ja vavisuttaa rakennetta koko ajan. Vanhat rakentajat osasivat hyödyntää fysiikkaa. Heidän piti tehdä silta, joka pysyy paikoillaan ja joka kantaa lisäksi ihmisten ja täysien pyydysten painot. Kaikkien kiinnitysten ja lukitusten tuli olla hyvin kestäviä. Rakenteiden piti myös olla ihmisvoimin rakennettavia ja purettavia. Esimerkkinä heitto, joka nerokkaasti mahdollistaa miesten nostovoiman siirtymisen pitkän puuselän toiseen päähän. Sekin on periaatteessa yksinkertainen ja hyvin tarpeellinen konsti saada pitkää ja raskasta jalallista selkää liikutettua eteenpäin koskessa.

Krenkut ja padot kuuluvat Tornionjoen maisemaan. Kalantutkija Thomas Hasselborg näytti eräessä esitelmässään kuvaa Tornionjoesta ja pyysi kuvittelemaan kuvan siten, ettei krenkkuja olisikaan. Hieno huomio tässä oli, että silloin kuva voisi olla melkein miltä muulta isolta joelta vain, mutta krenkuista tunnistaa, että kuva on Tornionjoelta. Krenkut tekevät Tornionjoen maisemasta kulttuurimaiseman, johon liittyy ihmisten vuosisatainen elämä ja kalastamisen taito.

KRENKKU

Kalastaminen koskessa ja kovassa virrassa ei ole helppoa. Lippoaminen vaatii useimmiten erityisen rakennelman, telineen, jonka päältä voidaan kalastaa. Näitä puusta rakennettuja telineitä nimitetään eri nimityksillä. Krenkku on Tornionjokivarressa nimitys tälle perinteisesti puusta tehdylle laiturille tai telineelle, jota pitkin päästään vaikka keskelle koskea. Hyvät lippokuopat ja pohjan muodostamat kosteet ovat useasti kauempana rannasta. Varsinkin kovan veden aikana isojen krenkkujen rakentaminen on vaativaa työtä, mutta taitavat rakentajat osaavat käyttää virtaa hyödyksi.

Krenkunteko:

”Ei ole ollenkaan raskasta, se on keveätä hommaa, jos on terve ihminen niin se on keveätä hommaa”
(Erling Persson).

Kosken vesimäärä ja virtaus ovat vaikuttaneet siihen, miten pitkiä krenkkuja tai patoja on täytynyt rakentaa. Esimerkiksi Matkakoskella virtaus on voimakas rantaan asti ja kalakin tulee melko rannasta, tällöin pitkiä patorakennelmia ei ole juuri tarvittu.

Kun vesi laskee, kalastaja huomaa rannalta lipotessaan, että hänen pitäisi päästä kauemmas rannasta. Rannan lippoajan mennessä kuiville, täytyy lippoajan mennä syvemmälle väylään hakemaan kalan kulkureittejä ja lepopaikkoja.

Lippokrenkku muodostui hyvin selkeästä tarpeesta. Krenkkujen rakentamisen lähtökohtana on koskien padonrakentamistekniikka. Koskiin rakennettiin patoja, jotka itsessään olivat hyvin tehokkaita kalanpyydyksiä. Padot niihin kiinnitettyine pyydyksineen olivat yleensä Tornionjoella staattisia pyydyksiä toisin kuin lippo, joka vaatii kalastajan aktiivista toimintaa.

Krenkku tehtiin niin vahvaksi, että se kesti virran paineen, mutta toisaalta mahdollisimman keveäksi rakentamisen ja purkamisen helpottamiseksi. Virta on etenkin korkean veden aikaan erittäin voimakas. Lippopyynnin ajoittuminen enemmän syyskesälle ei vaatinut krenkkujen rakentamista heti kevättulviin, toisin kuin varsinaisia pyytäviä patoja, joita voitiin nimittääkin kevätpadoiksi (vårpata).

Krenkuissa ja padoissa näkyy Tornionlaakson suomalaisperäinen kulttuuri

Krenkku on murrekana puista siltaa, pukkia, tellinkiä, penkkiä tarkoittavasta sanasta renkku. Renkku -nimitystä käytetään Suomessa, ruotsalainen Kränka vaikuttaa olevan ainakin murrekana krenkun lähtökohta. Kränka tarkoittaa jalallista pukkia tai penkkiä. Erikoista on, ettei Ruotsin puolella kränka-termi kuitenkaan ole enää yleisessä käytössä, vaan lippokrenkuja nimitetään nykyään siellä yleisesti nimellä ”pata”, eli pato (Hävpata, lippopato).

Myös yksiselkäiseen rantapatoon on kiinnitetty kiinteitä pyydyksiä, siikamertoja (siktinor). Näitä yksiselkäisiä patoja on 1900-luvun alussa Kalix-joella kutsuttu ”Krinkor”-nimellä. Tornionjoella siikaa on vastaavissa padoissa pyydetty siikalanoilla (ryssjor). Kalix-joella kaksiselkäisiä patoja kutsutaan ”rätt och slätt pator”. (Ekman 392-393, 1910.) Sireliuksen kansatieteellisen tutkimuksen mukaan 1900-luvun alussa renkku oli puu (selkäpuu, säylä), jonka toisessa päässä oli kiinnitettynä jalkapari. Puinen pato tai silta muodostuu

Kuva: Antti Kallio lippoa koskeen tehdyltä lyhyeltä tellingiltä. Kyllikki Kallion kuva.

siis useista renkuista. Krenkuksi usein sanotaan Tornionjoen koskissa myös koko puista laituria tai siltaa, jolta kalastetaan, vaikka krenkku olisi useamman selän pituinen. Monet tosin pitävät yhä tänäänkin krenkkua lähinnä lyhyenä yksiselkäisenä pukkina.

Tornionjokilaaksossa patojen ja krenkkujen nimitykset ovat pääasiassa suomen kielisiä, myös Ruotsin puolella. Jotkin nimet saattavat toki olla lainasanoja ruotsin kielestä, mutta nekin on yleensä käännetty jokivarren murteeseen sopiviksi. Tämä kertoo konkreettisella tavalla molemmin puolin jokea eläneestä yhtenäisestä kulttuurista ja suomalaisperäisestä väestöstä.

Patorakennelmat

Padot ovat vanhaa jokivarren rakentamisperinnettä. Patoja on käytetty Tornionjoella erityisesti lohenpyyntiin. Ensimmäiset tunnetut padot tulivat Tornionjoella käyttöön 1500-luvulla ja aivan 1600-luvun alussa¹. Tornionjoella on käytetty rantapatoja sekä karsinapatoja. Karsinapadot ovat keskellä väylää ja ne on rakennettu tehopyydyksiksi suurella väellä. Karsinapadot ovat yleistyneet Tornionjoella 1700-luvulla, jonne pyydyksen on arvioitu levinneen Kemijoelta. Karsinapato on vanha pyydys erityisesti Kemijoella.

Tornionjoella myös rantapatoa ja kostepatoja² pidetään vanhoina patotyyppeinä. Rantapadot rakennettiin voimakkaisiin virtoihin. Rantapato pistää rannasta kohti jokea ja muodostaa ikään kuin sillan, jota pitkin on voitu kulkea ja johon pyydykset on voitu kiinnittää. Pato on muodostanut myös kalalle esteen ja ohjannut sitä haluttuun suuntaan, pyydykseen. Pato on muodostanut lisäksi kosteen, joka on saattanut mahdollistaa lippoamisen. Padonrakentamistekniikkaa on hyödynnetty lohen, nahkiaisten sekä siikojenkin pyyntiin.

Rantapato muistuttaa rakenteeltaan lippokrenkkua. Siksi ruotsiksi nimitys ”håvpata” on luultavasti muodostunutkin. Pato on kuitenkin tehty vahvemmassa materiaalista ja siinä on pyydysten kiinnittämisen sekä kalan uintia ohjaavia rakenteita. Krenkun rakentamista myös nimitetään usein ”patomiseksi” erityisesti Ruotsin puolella. Patominen termi itsessään tarkoittaa veden virtauksen muuttamista patorakenteen avulla, krenkun rakentamisessa virtauksen muuttaminen ei kuitenkaan ole tarpeen. Krenkku tai lippopato ei siis käytännössä ole virtausta ohjaava pato vaan kulkemista ja lippoamista helpottava silta tai lippoamisen mahdollistava laitur.

1. Korpikylässä pato vuonna 1560, Mattilan ja Ylivojakkalan padot 1603 ja 1604 (Furmark).

2. Kostepadot ovat vaatineet kalastajan aktiivista pyydyksenkäyttöä, kuten kulleverkon heittämistä padon muodostamassa kosteessa. Toisaalta kostepadoiksi on nimitetty myös pieniä virrankosteen muodostaneita pukkeja, joihin on saatettu laittaa risuja ym.

CATARACTE DE WOYENA: PÊCHE DU SAUMON.

Kuva: Vuennonkosken lohivadot. ”Woyena” eli Vuento. Piirtäjä Skjöldebrand Anders Fredrik 16.6.1799. Museovirasto.

Lars Oja:

”Ankkuri, sehän on vain krenkulaihinsa, muttasi tähän sanothaan lippopaaksi, mutteisitä käytetä kokrenkuksi. Ne sanova ruottiksi että hävpata, mutta emmähän me ole koskhaan sanohneet ko krenkuksi.”

Etenkään pieniä krenkuja ei mielletä padonkaltaisina rakenteina, kuten Karl-Erik Kauppi (Swe, Matkakoski) asian tiivistää:

”Sitähän sanothaan että paothaan. Sole mikhään pato ko panhaan niitä hjälpbryggoja, eihän solekko apu että pääsee niihin lippokuoppiin. Jos käytethään ”pata” niin se saattaa mennä niihin vanhoisiin väärinymmäryksiin vanhoista papereista että son patufiske, sehän on kokohnaan eriasia jos viskaat kiven pääle pari semmosta, että pystyy kulkehmaan ja lippoahmaan.”

Heimo Nikula:

"Sillonko lipottiin niin soli krenkku."

Matka- ja Vuennonkoskella padot rakennettiin usein yksiselkäisiksi. Sireliuksen mukaan patojen rakentaminen kehittyi yksiselkäisestä kaksiselkäiseksi. Kosket olivat vaarallisia paikkoja rakentamiseen ja joskus saattoi tulla myös onnettomuuksia. Kaksiselkäinen pato mahdollisti turvallisemman kulkemisen ja padon jatkaminen onnistui helpommin kahden renkun päälle rakennetulta lavalta. (Sirelius 1906, 400.) Kaksiselkäisen padon saattoi myös rakentaa korkeaksi, joten se ei ollut niin altis vedenkorkeuden vaihtelulle.

Viljo Ylinä:

"Siinähan kävi, mie olin silloin 14 ikänen, lohipato oli silloin joka vuosi, siinähan oli osakkaat aina vuoron perhään kokemassa. Niitä oli kolme miestä kerralla ollu, lana ja sitten se perä joka menttiin. Siinähan kävi sillälaila, että kerran yhtenä kesänä, tuossa oli nuorisoseura ja siinä oli remontti, mieki olin siellä. Se on se Kieri, joka on siinä rannalla, siitä oli sitten (osakas kokemassa) ko ne vuorotellen kävi kokemassa patoa (ky-länpato). Se oli painamassa, näe kositä piti painaa sölästä ja kaksi miestä nosti sitä lannaa. Ne oli kokehneet ja ne alko painamaan takasin, se oli ohkasta puuta (se millä painettiin lanan toista päätä) ja se meni poikki ja se hukku. Kieriä se oli."

Kuvassa näkyy rantapadon jyrkvä rakenne. Hevospato eli väenpato, Kukkola 1938. Haparanda Stad.

Patominen Kukkolassa vuonna 1900 (Sirelius, 383-385)

Aivan 1900-luvun alussa U.T. Sirelius on dokumentoinut padonrakennusta Tornionjoella. Tornionjoen patoja hän nimittää renkkuselkäsiksi padoiksi. Näissä padoissa selkä on renkku eli päästään salvettu jalkaparilla varustettu puu. (Sirelius, 351-352). Jalat on vahvistettu poikkipuulla, jota nimitetään pultiksi. Tornionjoen padon erityisyytenä on, että jokaisesta selästä tehtiin erillinen renkku, joka heiton avulla saatettiin paikoilleen. Kahdesta renkusta tehdään lavarenkku, asettamalle päälle portaita (lavaportaita). Lavarenkku toimii siltana, josta voidaan säylöttää eli ajaa selkiä. Selkien ajamisesta eli ohjaamisesta paikoilleen käytettiin siis 1900-luvun vaihteessa myös nimitystä säylötys (säylä=selkä).

Kuva: Porraspuut lippokrenkun päässä. Kukkola 1938. Haparanda Stad.

Selän ajamisessa tai oikaisemisessa, kuten Sirelius nimittää, hyödynnetään pröötyä. Prööty on pitkä solakka hirsi, joka pukataan väylän selälle ohi painopisteensä ja kiinnitetään renkun selkään kiinni. Seuraavaa selkää lähdetään pukkaamaan pröötyä pitkin väylään. Ensin pukataan alempi selkä siten, että alempi jalka vastaa pröötyyn. Pröötyn päässä selkä putoaa veteen ylävirran puolelle siten, että alajalka vastaa ensin pohjaan. Jos selkää on saatava vielä edemmäs, käytetään heittoa. Heitossa on riukuun kiinnitetty jalka, jonka yläpää on veistetty litteäksi tai kourumaiseksi. Heitolla voidaan nostaa selkää asettamalla selkä kouruun ja painamalla selän toisesta päästä. Yläselkä asennetaan samalla tavalla.

Kun selät ovat paikoillaan, niiden päälle laitetaan portaita eli lavoja. Samalla, kun krenkku tai pato etenee, sitä vaajoitetaan eli jaloitetaan. Vaajat eli jalat laitetaan noin sylen päähän toisistaan kohdakkain molempiin selkiin. Vierekkäin tulevat samaan selän kiinnityskohtaan vaaja (marin) ja nyde (vittajalka). Vaaja laitetaan vastavirran puolelle ja nyde myötävirran puolelle. Vaaja ja nyde laitetaan useasti krenkussa latva pohjaan päin. Vanha ohje on kuitenkin patorakennelmissa, että vaaja laitetaan tyvi edellä pohjaan ja nyde latva edellä pohjaan (Lohipatofilmi ja Vilkuuna 1975)

Ensimmäinen vaaja on marin, joka lyödään mahdollisimman pystyyn selän yläpuolelle. Marinvaajan ulkosivuun veistetään pykälä. Pykälää kiinnitetään vaulu, vittalenkki. Lenkin läpi pistetään selän alapuolelta nyde eli vittajalka. Nyde lyödään linkkuun myötävirtaan ja rantaan päin. Nyteen yläpää asetetaan vaajan pään viereen maanpuolelle. Seuraava jalkapari asetetaan muutoin samalla tavalla, mutta nyteen yläpää asetetaan selkäpuolelle vaajan yläpäältä ja alapää keskiuomalle päin. Nyteen lyömisessä paikoilleen käytetään painoporrasta, jonka tyvipäähän on tehty leveä ja syvä pykälä.

Kun nyde on laitettu vaulun läpi, se asetetaan painoportaan pykälään ja kun sitä lyödään, samalla pari miestä pitää siitä kiinni. Yksi mies samalla lyö vaulua eli vittalenkkiä ylöspäin kun se pyrkii nyteen matkassa alaspäin.

Yläsen selän jalka/vaaja laitetaan vinoon vastavirtaan, tätä vaajaa sanotaan kaljuvaajaksi. Nydetä eli vittajalkaa aseteltaessa käytetään painoportaan sijasta apuna kahta keksiä.

Tämä padonrakentamisen kuvaus on pitkälle krenkunrakentamistekniikkaa vastaava. Lohipatoa tehtäessä patoon lisätään pyydysten paikkoja sekä virtausta ohjaavia rakenteita. Nykyiset rakentamistavat noudattelevat pitkälle tätä reilut sata vuotta vanhaa tyyliä. Erojakin kuitenkin on nähtävissä. Esimerkiksi pröötystä on käytetty usein kevyempänä versiona eli selkä on pukattu toisesta päästä painotettua irtoporrasta myöden reilusti ylävirtaan ja heiton avulla laskettu alas. Tätä ylävirrasta alavirtaanpäin astuttamista, kävelyttämistä, askeltamista on tehty jo hyvin pitkään niin Ruotsin kuin Suomenkin rannoilla. Pidemmän ja vahvemman pröötyn käyttö sekä sitominen krenkun selkään ei kuitenkaan vaikuta yhtään epäkäytännölliseltä tänä päivänäkään.

Kuva: Vaajoja eli vittajalkoja asetetaan vaulun läpi.
Kuvaaja Jaakko Heikkilä.

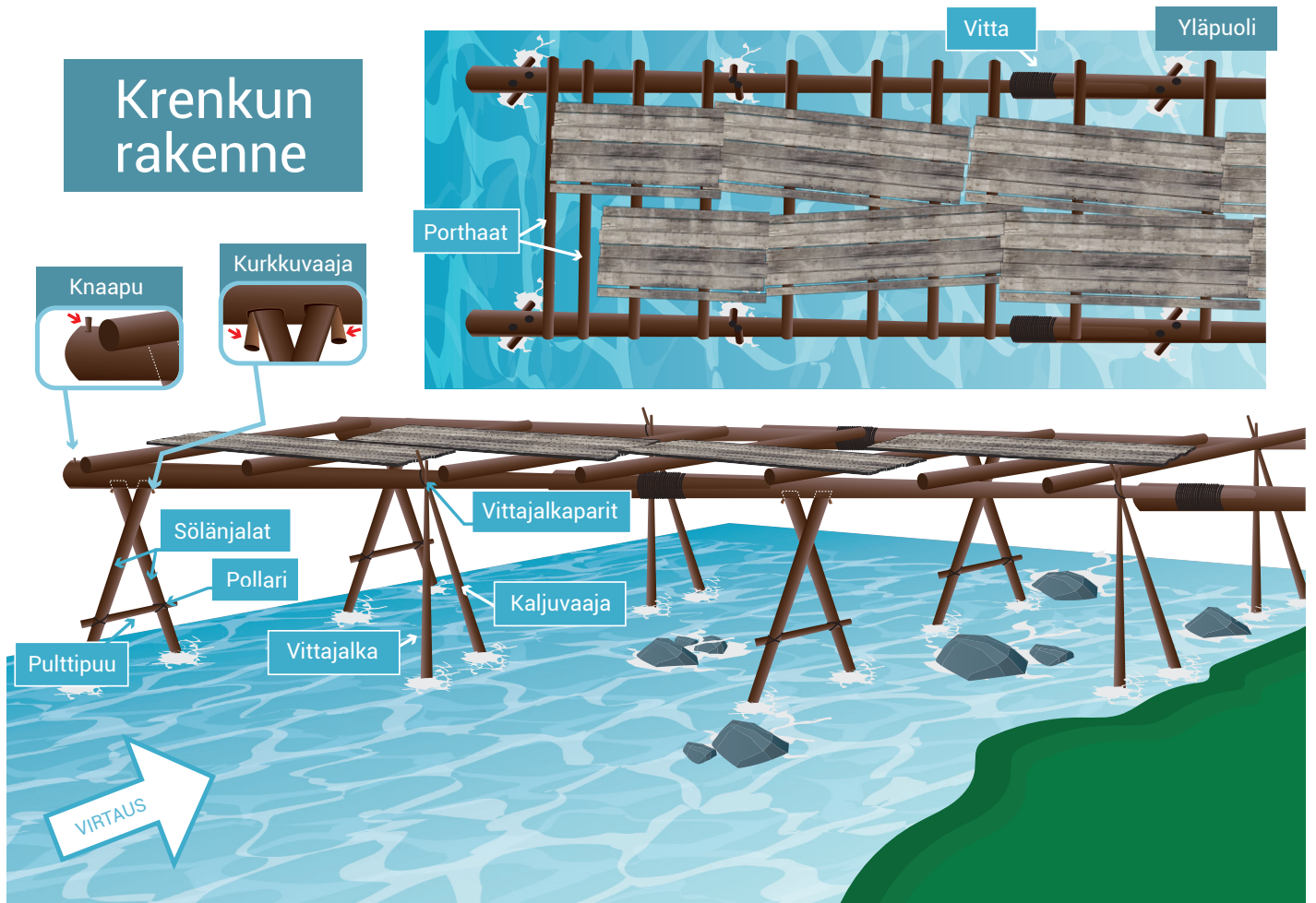
Köysi tai rautalanka on pitkälti korvannut vittat, samoin painoportaan käyttö on jäänyt pois vittajalkojen tai vaajojen asettamisesta. Kaljuvaajat estivät irtotukkeja pääsemästä patoon, niitä ei nykyään käytetä ja ne olivatkin lähinnä lohipaadoissa. Lavaksi kutsutaan nykyisin krenkun päähän tehtävää lippoustasoa, joka putoaa korkealta krenkulta lähemmäksi vesirajaa. Vuoden 1900 kuvauksessa lava tarkoitti porrasspuuta.

Lars Oja:

”Jaloissa ei käytetty vittoja, paitsi pultti panthiin jalkhaan kiinni vittoilla, siihen panthiin vielä semmonen pikkunen kiila pultin ja jalan välhiin että se tarttu siihen (pollari).”

”Kaljuvaajoja, netpanthiin paonpäälipuolelevittheesseen alaskäsin. Setekisen, että näe, seko puomiloppuu kosken niskale, Styrmanin saaresta suurin piirthein siihen saakka, ja sitte siinä oli vielä puomin reikä, (mistä soutuvenheet konekuljit Suomesta kaupassa, Ruottissa menthiin siitä läpi) se oliviljoilakiini. Kovalla tuulella aalto löiyli puomipuun, pukasi näitä tukkia, jotka kulut, netulit vääräle puolele jamenit pathoon. Sieloli välistä helvetinmoinen saki miehiä, jotka purit puita pois paosta, aukasit alta ja otit pois lanat kaikki, jotka oli pyyössä sen kohala, tehit reiän ja käänsit tukit, ne menit alta ja sitten oli puhas.”

Krenkun rakenne

Kiinnostavaa on myös eri nimitysten käyttäminen. Jalka-vittajalka-nyde-vaaja-marin tarkoittavat kaikki niitä tukirakenteita, jotka lisätään krenkun ollessa paikoillaan. Vuonna 1900 puhuteltiin Suomen Kukkolassa toista jalkaa vaajakaksi ja toista nyteeksi. Vaajan toinen nimi oli siis marin ja nyteen vittajalka. Nykyisin molemmista jaloista käytetään Suomen puolella nimeä vaaja eli nyde/vittajalka on jäänyt pois käytöstä. Ruotsin puolella termit menevät tänä päivänä juuri päinvastoin. Molempia tukijalkoja kutsutaan vittajaloiksi. Kosken itärannalle on siis jäänyt vanhoista nimityksistä käytön toisen jalan nimi (vaaja), kun taas länsirannalla nykyään käytetään molemmista toisen jalan nimeä (vittajalka).

Esko Leinonen:

”Pitkiä selkiä ja iso vesi, selän ajo oli täyttä työtä.” Kukkolassa oli kylänpato ja niskapato.

”Sehän on vittajalka tämä vino, muistaakseni. Kyllä kaikilla omat nimensä oli.”

Vaajoihin viittaa myös kiilasta käytettävä kurkkuvaaja –nimitys. Kurkkuvaaja nimitystä on joskus käytetty myös Suomen puolella, muistelee Esko Leinonen.

Korpikylässä heittoa puolestaan kutsutaan nyteeksi. Nyde on oikeastaan heiton jalka, jalka joka tulee selän alle, kun sitä askellutetaan virrassa.

Kalevi Lauri oli mukana lohypadon teossa:

”Myllyn Jussi vaina tykkäsi meistä ko isä sano, että se pittää tehdä töitä. Mesittenkannoimmaporthaita, eihän meitä päästetty sinne tärkeisiin paikkoihinne olit vanhat äijät sielä ja me vain kannoima niitä vehkeitä, kiviä rullathiin kansa sinne, äijät sano mihinkö se panhaan. Aina siinä oli miehiä vaikka kuinka paljon ja se oli sillälaila että se maksettiin palkka siitä.”

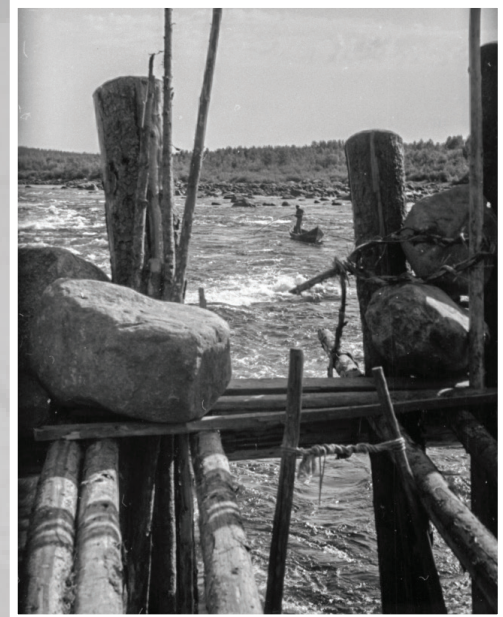
Patopyynti

Rantapadoissa saattoi olla pyynnissä erilaisia pyydyksiä. Eero Naskalin mukaan Kemijoen Taivalkoskella rantapadossa 1900-luvun alussa näkyi ottavina osina merta, lana ja potku. Potku oli mutkalle viritetty verkko. Arvion mukaan varhaisimmissa rantapadoissa ei ollut muita pyydyksiä kuin potkut (potkupato). Nils Gisler kuvailee Tornionjoen patoja vuonna 1751 ja niissä pyydyksinä käytetyn yksinomaan potkuja (Naskali 1995, Vilkuna 1975). Kemijoen rantapatoihin merrat ja lanat tulivat todennäköisesti 1500-luvun jälkipuoliskolla. Lanapadot saattoivat olla pitkiä ja niissä on pyydyksenä useita lanoja sekä mahdollisesti muutama potku. Lana on kokoontaittava lankarysä, merta on puolestaan rakenteeltaan kokoonpainumaton.

Vilkunan mukaan Karungissa joen länsirannalla oli vielä potku- eli mukkapato 1947. Potkusta käytettiin nimeä mukka tai koukku, jotka

Kuva: Lohipadon vaajoitusta. Kukkola 1949. Roll foto, Haparanda Stad.

Kuva: Kivipainot vaajojen eli vittajalkojen kohdalla. Kukkola 1938. Roll foto, Haparanda Stad.

Padot saattoivat toimia myös lippotelineinä, tosin ei niinkään Tornionjoella.

kuvasivat mutkalle laskettua verkkoa. Tornionjoellakin padot olivat alkujaan siis potkupatoja, mutta myöhemmin niihin alettiin kiinnittää myös lanoja. Tornionjoella lohenpyyntiin käytettyjä lanapatoja on kutsuttu yleensä rantapadoiksi.³ Rantapadoissa hyödynnettiin niihin joko polttamalla (poltos) tai kaivamalla (hauta, grop-krooppi) tehtyjä kuoppia. Lana asetettiin kuopan kohdalle ylävirran puolelle. Kuopassa levännyt kala tunsu houkuttelevan virran lanan kohdalla ja ui lanaan. (ks. Naskali 1995, Vilkuna 1975) Padon päässä oli potku, johon kala ui jos väisti lanat, mutta potkullisia lanapatoja oli vähän. Tällainen potkullinen rantapato lanoineen oli mm. Ylivojakkalan Karsikonkoskessa (Kukkolankoskea) ollut Väylänperän Hevospato (Pertti Vuento, 1990) sekä 1880-luvun patoluettelon mukaan Oukan pato Vojakkalassa (Grape ja Tiger 1885).

Kalevi Lauri muistelee, että Kukkolankoskella lohypadossa olivat pyytävinä osina lanat ja padon päähän tehtiin puuvarvuista seinämä, joka esti lohia uimasta pois padosta. Erillisiä verkkoja ei kylänpadossa enää ainakaan Kalevin aikana käytetty, eikä niitä ollut 1800-luvun lopullakaan juuri missään Kukkolankosken padossa.

Siikojakin on pyydetty patoon kiinnitetyillä merroilla (ks. kuva Kalixjoelta), kuten myös nahkiaisia. Mertoja isomman kalan pyyntiin käytettiin Matka- ja Vuennonkoskella. Vanhassa patoluettelossa vuodelta 1741 mainitaan erikseen joitakin patoja käytetyn siikapatoina. Itse asiassa suurin osa patoluettelon padoista oli pieniä yksityisiä rantapatoja, joilla pyydettiin siikaa ja pikkukalaa (Rantatupa 1988, 210).⁴ Kukkolassa kaksiselkäiset padot olivat tavallisesti lohipyntöä varten ja yksiselkäiset siikapyyntöön. Siian pyyntöön sopivat merrat/lanat voitiin vaihtaa, kun siika alkoi nousemaan. Ne olivat 1,5-5m pitkiä. (Lundholm 1987, 31-38.)

1880-luvun patoluettelossa (Grape ja Tiger) näkyy pienkalan pyyntiin tehtyjä patoja, esimerkiksi Harilan småfiskepata, jossa oli mertoja (mjårdar och tinor) sekä erikseen maininta siian pyynnistä. Benjaminin pato Vojakkalassa sisälsi 15 lanaa tai mertaa (lanor eller tinor) ja niillä saadaan myös siikaa syysaikaan.

Vuennonkoskella käytettiin lohimertoja, ne muistuttivat rakenteeltaan mademertaa. Juha Nuoriaho muistaa hänen kohdalla koskeen rakennetun Välimetsä -nimisen padon, jossa käytettiin mertoja:

”Siinä on pyyetty taimenta ja lohta merroilla. Ne oli pajurunkoisia mertoja, joissa oli metalliverkko päällä, ennen luultavasti kudottuja. Äitin isä taisi tehdä niitä. Padossa oli kaksi selkää, joista toinen matalampi.”

³ Lisäksi erityisiä patotyyppejä ovat tainiopato ja karsinapato. Tainiopatoon tulleet lohet jäivät sisälle. Patoon muodostui kulmaus, jonne kalat ajettiin käyttämällä kulletta ja porkkaa. Kulmauksesta kalat nostettiin käyttämällä lippoja ja kulletta. Karsinapato on Naskalin mukaan ollut suurin puinen kiinteä kalanpyydys Suomessa ja koko maailmassa. Vanhin asiakirjatieto karsinapadosta on Kemijoelta vuodelta 1558.(Naskali 1995.)

⁴ 1700-luvulla siianpyynti omilla rantapadoilla pyydettyä ei kuulunut regaalikalastukseen. 1767 jälkeen kuitenkin määrättiin, että lohta sai pyytää pyytää vain tietyillä karsinapadoilla. Rantadoilla sai tämän jälkeen pyytää vain ennen karsinoiden pystytystä.(Rantatupa 1988, 210-211)

Lars Antti Vuennonkosken länsirannalta kertoo, että hänen isä patoi lohivadon, jossa oli samantyyppiset merrat (tinor) pyydyksenä. Pato oli pitkäkkö, siinä oli monta selkää peräkkäin. Padossa ei ollut kahta selkää rinnan, portaat kävelyä varten olivat selän laidalla.

Heimo Nikula:

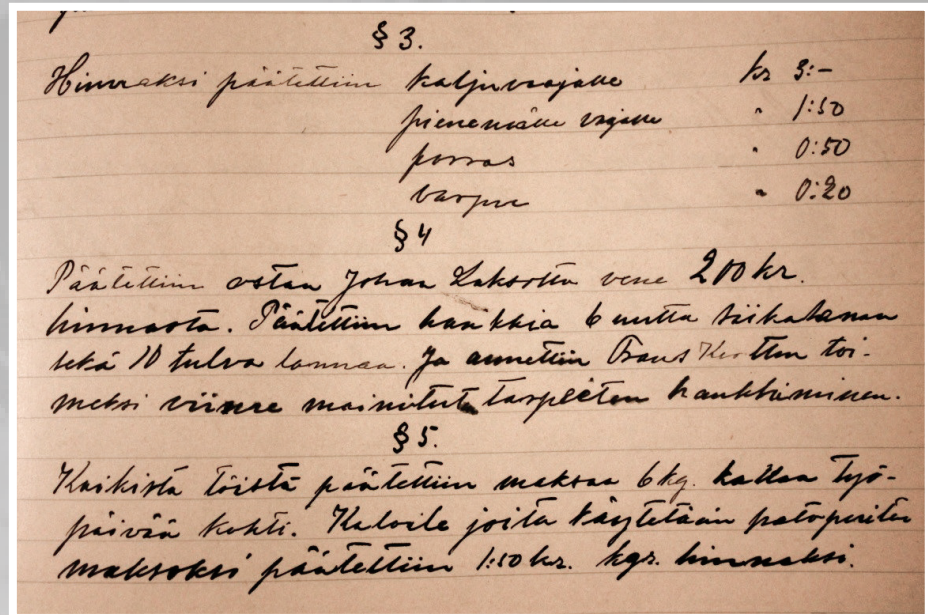
”Ensimmäisenä kesänä (1951) kuljin merroilla ja sinä kesänä oli vielä Yrjöllä semmonen lyhyt pato, olisko ollu 5-6 pyrröä (merta) siinä paossa. Sen verran patoa oli kuitenkin, että siitä saatiin siikojaki ulommaisista merroista. Siikapyrrön piti olla semmonen, että nielu oli kutomalla tehty langasta, muuten siika ei menny siihen. Merran ympärys oli ennen myös kudottu, mutta sitä alettiin tekemään katiskaverkosta.”

Heimo uskoo, että merroilla on pyydetty myös lohta, koska pato on tuolla kohdalla ollut ennen pidempi ja ”lohi on sen verran tyhmä, että menee mertaan ko se on tarpeeksi suuri vain. Nielut oli lähemmäs 20 senttiä ja merrat oli yli 2 metriä korkeita.” Lanoja ei käytetty ainakaan tuolloin 1950-luvulla.

Kukkolankoskella siianpyyntiin padoissa käytettiin pääasiassa lanoja. Isot siiat saattoivat jäädä samoihin lanoihin kuin lohet. Esimerkiksi Kurusen padossa Kukkolassa oli vain yksi pyydys, josta saatiin sekä siikaa ja lohta (Roopertti Lahti vuonna 1936, Paulaharju 1936). Kukkolankoskella kevätpadoilla pyydettiin tulvan aikana lohta, kesäpadoilla taas siikaa ja muuta pienempää kalaa. Kesäpadot olivat usein kevätpatojen jatkoja. Lisäksi oli vielä pikkupatoja pikkukalan pyyntiin (Vilkuna 66, 1940.)

Hannes Risto muistaa, että lohilanojen lisäksi on kylänpadossa pyydyksinä käytetty siikalanoja:

”Siikalana oli paljon pienempi kolohilana. Siikalana ei ollut semmonen pitkämallinen. Jos oli vettä vähempi niin siikalana oli rannempana ja lohilana oli päämpänä.”

Kuva: Pöytäkirja, Kukkolan kalastusosakkaiden kokous Frans Kertun luona 17.11.1920 (JN). ”Päätettiin hankkia 6 uutta siikalanaa sekä 10 tulva lannaa.”

Vaikutteet muualta?

Tornionjoen lippokalastuksen arvioidaan saaneen merkittäviä vaikutteita muun muassa Kokemäenjoelta. Tutkijat pitävät Tornionjoen lipon samankaltaisuutta osoituksena tästä yhteydestä, yhtäläisyyksiä näyttää löytyvän myös muista kalastuksen järjestelyihin liittyvistä seikoista. Lippouskulttuuri on levinnyt tänne jo keskiajalla ennen 1400-lukua. Kokemäenjoella toe on patoa vastaava rakennelma. Kokemäenjoella kalastettiin lipoilla lohi- ja siikapatoja käyttäen, joita siis kutsuttiin tokeiksi. Tokeisiin saatettiin rakentaa ja kiinnittää lohia ja siikoja pyytäviä kiinteitä pyydyksiä, mertoja ja ruonia. Toisaalta oli myös tokeita, jotka toimivat vain lippoportaina. Tokeesta saatettiin lipota kosteissa eli lippokroopeissa lepääviä kaloja. (Jokipii, 1978)

Vanhin asiakirjatieto tokeen rakentamisesta on vuodelta 1347. Naskali pitää tätä vanhaa Kokemäenjoen toetta pyyntiteknisesti lähimpänä potkupatota tai tainiopatota. (Vilkuna 1940, Törmä 2002.)

Suoraa historiallista yhtäläisyyttä tokeisiin on kiinnostavaa tarkastella Tornionjoelta. Patojen erilainen rakenne ei kerro paljon yhtäläisyydestä, mutta padon osien nimityksissä toki on samaa, tosin olisi hyvä tarkastella myös muiden jokilaaksojen patorakennelmien nimityksiä. Kukkolankosken niskalla näkyvää kalliota kutsutaan yhä Tokeenkallioksi. Tokeenkallioon on aikoinaan rakennettu tokeenniska –niminen pato. Vuoden 1885 (Grape ja Tiger) kartan mukaan Tokeenniskan patopaikkoja on ollut 2. Niistä alempi on mainittu jo vuoden 1649 patoluettelossa. Tokeenniskan patoa on myöhemmin 1900-luvulla kutsuttu niskapadoksi. Kukkolalainen Leo Lahti mainitsi saman Tokeenkallion ja muisti vielä tuolloin 1930-luvulla, että ”toe on pato, joka pistää rannasta” (Paulaharju 1936).

Lars Oja:

”Markku (Niskala) ja Leo (Spolander) olit lapsuuentuttuja, näe ko vastapäätä syntyny ja tietenki kalahommat ollu aina. Mie olen aina muistanu sen, että siittoli traput paon päästä kalliolle. Ja nämä menit tokeenkalliolle ja miien ollu, olin kymmenen vuen vanha, mie tuln Leola perässä. Mie olin ainakokuuvhainen perässäsen kansa ja mie kävelin tulheen ja Leo, että tuliksie tännekk. Mie että no tietenki mie tuln tänne. Mie olenyksiniistä nuoremmita ihmisistä tältä puolen, jokka on käyny sielä.”

Kuva: Vinnaren toe eli pato Kokemäenjoella. Emil Cedercreutzin museo

On siis mahdollista, että Tokeenkallioon rakensivat alkujaan padon Kokemäenjoelta tulleet uudisasukkaat tai heidän jälkeläiset. Periaatteessa mahdollista on myös, että toe on joskus ollut laajemmalle levinnyt yleisnimitys patorakennelmista. Se, että onko pato rakenteeltaan ja pyyntiteknikaltaan ollut kuinka lähellä Kokemäenjoen toetta jää tässä vaiheessa arvailujen varaan. Tiedossa on (perimätiedon sekä 1880-luvun patoluettelon mukaan), että Tokeenniskan patoa on ainakin myöhemmin käytetty vain kiinteitten lohipyödysten, lanojen, kiinnittämiseen.

Erilaisia krenkkuja

Krenkkujen tyyli ja rakenne on vaihdellut. Rannan tuntumassa olleisiin lippopaikkoihin ei välttämättä tarvinnut tehdä patomaista selkäparillista rakennelmaa. Yksi selkä riitti usein lyhyelle matkalle. Ruotsin Kukkolan pitkää krenkkua kutsutaan ankkuriksi. Ankkuripato on rakennettu siis pelkästään lippoamista varten ja se on siihen tarkoitukseen huomattavan pitkä. Ankkurin krenkku tehtiin ennen hyvin matala ja kapea, sen näkee mm. vanhoista valokuvista. Joskus ankkuriin on ankkuroitu pelkästään vene eikä krenkkua ole tehty ollenkaan.

Kovassa virrassa patoa ja krenkkua piti painottaa, ennen painotukseen käytettiin kiviä. Esimerkiksi pitkään patoon karrättyjä kiviä saattoi olla purkaessa houkutus pudottaa koskeen, olihan niiden liikuttaminen työlästä. Pitkäaikainen patoisäntä Hjalmar Harila kertoi ehdottaneensa, että täytetään isot tynnyrit vedellä ja painotetaan pato niillä. Se on helpompaa kuin kivien kantaminen. Hän sanoi, että kylän vanhat äijät olivat sitä kovasti vastaan, mutta niin tynnyripainotus kuitenkin otettiin käyttöön (JN keskustelu). Vesipainotusta on käytetty myös Matkakoskella.

Ennen käytettiin paljon istumakrenkkua tai istumapukkia, jossa lippoamisen aikana saattoi istua. Istumapukissa oli yleensä yksi selkä, mutta Kukkolankoskella esimerkiksi Ylisen lippopaikan istumakrenkkua saatettiin jatkaa toisella selällä, kuten Kalevi Lauri muistaa. Istumapukkiin laitettiin ylävirran puolelle paksuhko puu kiinni esimerkiksi kettingillä, jota pitkin saattoi kävellä.

Kalevi Lauri:

”Nuitahan (istumakrenkkuja) oli ennen siinä alasella, harripukki oli tuomonen, alanen oli semmonen jaylinen oli, lahenleuassa ei ollut pukkia juuri koskaan, siitä kiveltä vain. Nuita se oli etupäässä. Karinhännäläki oli tuomonen.”

Hannes Risto:

”Ei sollukko pitkäkrenkku, joka oli kahela selälä, kaikki muut oli yhelä selälä. Ja sitte oli vain se varaporras mitä myötenkävethiin. Ruotsin puolella oli joitaki istumakrenkkuja, niitoli siinä missä on paistokota, siinoli kaksi istumapukkia.”

Yrjö Kiviniemi:

"Ennensanothiin valkamaassa halmepukiksi, ne olit semmosia istumapukkiasiinä alhaala (harripukki, alanen ja ylinen). Ei ne ollu tuommosia leveitä pukki oikeastaan muutako pitkä. Se ajethiin semmonen iso puujasiihen varaporras, jostakävelthiin. Istumapukiksisanothiin, solinälkä kivheensaakkasemmoset. Sitte ko päivin panthiin niin nälkä kivheen panthiin kahela selälä. Nälkä kiviki halhmeen aikana oli istumapukki. Se oli hyvä lipota"

"Mie muistan ko Heikki ruukasi sanoa, että mitä pienempi pukki niin sen parempi. Saarenlaakaki oli ennen pienempi, ei sollu koyksi pukki ja porthaat ei sollu kahela selälä koskaan. Jos lohtaki lippoaa soli paljon helpompisaaha pikkupukissa, kosontuo isopukki niin se pittää kiertää. Setulleeniinkö itteksen maaleselohi siitä. Matala pukki ja siinä puolenkymmentä porrasta, semmonen soli aina saarenlaassa."

Matkakoskella on käytetty krenkkuja, joissa krenkun puomi tai pulטיפuun varaan on laskettu lankut tai porraspuut, joita pitkin on saatettu kävellä. Käytännössä tällaisen krenkun rakenne on lähellä istumakrenkkua, mutta yleensä Matkakoskella lipotessa ei istuttu vaan seisottiin selän alavirran puolella. Koska kävelysilta laitetaan selän alavirran puolelle, pukissa ei voi istua vaan se on seisomapukki. Selän vieressä olevan lavan alle saatettiin lisätä pieni krenkku tukevoittamaan rakennelmaa. Lavan päällä saattaa olla myös kiviä painona. Nahkiaispadoissa on myös käytetty samantyyppistä rakennetta. Nahkiaispadossa ja istumapukissa puuta, jota pitkin kävellään, nimitetään varaportaaksi, kuten Kalevi Lauri ja Hannes Risto kertovat. Nahkiaispatoa on kutsuttu myös trissiksi.

Heimo Nikula:

"Kaksijalkaset renkut ja siinä yksi perä (selkä), se kannettiin siihen ensimmäisen renkun nokkaan se perä ja sitten alettiin askeltamaan sitä kauemmaksi ja pantiin portaat siihen alle."

Matkakosken länsirannalla riittävät lyhyet renkut melkein joka lippokuoppaan. Aiemmin oli karin ja nenän lippopai-
kat ulompana väylää, joihin tarvittiin pitempi krenkku. Karille menevä krenkku tehtiin jatkamalla yksiselkäistä krenkku perälle asti. Pääasiassa Matkakosken renkut ovat pieniä yksiselkäisiä pukkeja, joihin tulee muutama lankku.

Jan Ola Erikson ja Per Grape:

"Ei täällä tarvi niin kauas ulos päästä. Se on sillan ko tuola karissa lipothaan, mutta siitäki on monta vuotta ko me olema sielä käyhnee. Soli iso homma panna renkut koko välin."

Karl-Eri Kauppi Matkakoskelta:

"Täällä ei ollu sitä, että panthiin kahta selkää, näe sielähän meni paremmin isommallaki veelä (sielä missä 2 selkää rinnatusten ja kulku niiden päällä), täällä oli useasti se hätä, että ko panthiin liika lähele veenpintaa varsinki ko vesi alko nousemhaan niin joutu purkhaan pois."

Kaksiselkäisissä pato-/krenkkusilloissa käytetään porraspuita, joiden päälle sitten ladotaan lankut. Nykyisin käytetään lankkuja kulkureiteillä myös yksiselkäisissä krenkuissa. Vanhassa kuvassa Matkakoskelta lippomies seisoo porraspuiden

päällä. Tämän tyyppistä vanhaa krenkkua on ajatellut myös Karl-Erik Kauppi:

"Mie uskon että alun perin se tehtiin vähän erilaila, se ei ollu näitä lankkuja soli niitä porraspuita mihinkä tehtiin lovi, että pysy paikallaan, vähän niinkö siltaa. Näe nyt niinkö viimi aikoina tehään vain että pääsään sinne."

Kuva: Lippomies krenkun päällä Matkakoskella. Reino Kainulainen, Tornionlaakson maakuntamuseo

Pekka Vanhapiha muistelee, että Matkakoskella tehtiin krenkkuja talkoilla. Kaksiselkäisiäkin krenkkuja oli ainakin Suomen puolella.

”Varsinkin alimmaisessa lippouksessa, siinä oli matala ranta niin siinä oli melkein pakko tehdä (2-selkää vie-rekkäin), ko oli kaksi kuoppaa rinnakkain. Siinä oli hyvä ko pani lavat niin sai molemmat käyä läpi.”

”Suomen puolen Matkakoskella siinä oli aivan julmettuja krenkkuja kaksi ko net panita aika kauas. Mie niille monta kertaa sanoin, että miksikä te yhelä krenkulla menettä tuone, se pittää olla julma krenkku, että se kestää melkein kymmenen metrin päähän mennä. Panhaan kaksi pienempää tuohon peräkkäin niin se on paljon helpompi, sittealethiin panehmaan. Eihän niitä jaksanu, piti ollakymmenkuntamiestä kääntämässä sitä ylös pukkia ja vielä panna veessä etheenpäin.”

Ossi Aikavuori, Matkakoski:

”Kahela pukila panthiin peräkkäin, oli keveämpi.”

Ruotsin Vuennonkoskella on tehty pitkiäkin krenkkuja, kertoo Lars Antti. Krenkku oli pääsääntöisesti sellainen, jossa oli selkä ja sen vierellä alavirran puolella portaat kävelyä varten. 1950-luvulla krenkku tehtiin suunnilleen puoleen väylään, jossa oli hyvä lippopaikka. Krenkkujen laitossa käytettiin heiton tyyppistä apuvälinettä. Lars Antti: ”Haethaan paikkaa, se pittää ylhäältä käsin alkaa ja sitä myöten laskea se että saapii ulos sen. Jalka (söln alle laitettava) ja sitte rih-massa kiini. Ainako sie pukkaat ulos niin sehän kaatu, sitte vettä ranthaan takasin ja sitte alle taas.” Suomen Vuennonkoskella lippopaikkoihin ei tarvita pitkiä krenkkuja. Suomen puolen perinteiset lippokuopat ovat aika rannassa. Vähän veden aikana näistä lippopaikoista ei saa kalaa, mutta uusin lippopaikka on löydetty väylempää ja sinne tehdään myös pidempi krenkku.

Juha Nuoriaho, Vuennonkoski:

”Me tehemiä yksiselkäisiä krenkkuja, yksi kaksiselkäinen on ollu. Vielä laitetaan yhteen paikkaan kaksi yksiselkäistä krenkkua peräkkäin”.

Eljas Kannala, Vuennonkoski:

”Yksiselkäiset krenkut riittää. Yksi paikka on semmonen, missä pittää olla lyhempi ja sitten pitempi, se on semmonen erittäin vähän veen paikka.”

”Kyllä meillä on säilynyt vanha malli. Meillä on sen verran rannassa, että ne melkein kahluuhousuilla kantaa, pari kolme miestä on siinä niin se on nätti ja ne kohtuullisen kevytrakenteisia. Meillä ei niin satsata lippokrenkkujen tekhoon.”

Kuva: Alasen lippopaikan istumapukki (JN)

Kuva: Lahenleuan krenkku Kukkolankoskella (JN).

Krenkkujen rakentajat

Krenkkujen rakentaminen on ammattitaitoa vaativaa työtä. Työvaiheilla on oma järjestyksensä. Usein esimerkiksi selkien ajamiseen tai vaajojen/vittajalkojen sitomiseen voi osallistua rajallinen määrä henkilöitä kerrallaan. Krenkun päälle ei voi esimerkiksi ennen vahvistavaa vaajoitusta tulla kovin paljon väkeä. Puutavaran kantamiseen voi puolestaan osallistua paljonkin väkeä.

Rakentamisen vetäjinä ovat yleensä toimineet siika-/koski-/patoisännät. Isäntä tekee päätöksen rakentamisen ajankohdasta. Ajankohdan päättämiseen vaikuttaa usein vesitilanne ja säätila sekä mahdollisesti talkooväen toiveet. Isäntä tarkistaa etukäteen myös tarvittavan puutavaran määrän.

Matti Kanniainen:

"Siikaisäntä sano sen ajan, että noniin pojat nyt alkais olla se aika, että aletaanpa rakentamaan ja sopi urakan poikain kans, minkä verran siihen piti olla kallaa. Rahaa siinä ei minun aikana ainakhaan käytetty."

Krenkkujen rakentamiseen osallistuu vaihteleva määrä kalastajia. Esimerkiksi Ruotsin Matkakoskella työt tehdään talkootyönä. Krenkkujen laitto siellä ei ole suuri operaatio, koska suuria krenkkuja ei rakenneta, kuten

Kuva: Alasen lippopaikan istumapukki (JN)

Per Grape kertoo:

"Lippomiehet, jotka on kiinnostuneet, ne kerräintyvät ja panevat renkut, eihän siinole, kaksi kolmemiestä niin se puotethaan paikollensa."

Suomen Kukkolankoskella koski-isäntä kutsuu kalastajia talkoisiin ja eri taloista tulee väkeä rakennustöihin. Koski-isäntä toimii rakentamisessa usein vetäjänä. Kylän talkooväki rakentaa kaikki krenkut, suuritöisin itärannan krenkuista on karinsilta, joka toimii kulkureittinä karille. Karilla on useampia lippopaikkoja, joihin tehdään vain lyhyet krenkut. Karinsilta on lähellä entisajan lohpadon kohtaa, lohipato jatkuu vain karin yli.

Kuva: Krenkku Matkakoskessa (JN).

Matti Kannianen:

"Karisillan ja pitkän patominen ne oli aina palkalla, kalapalkalla, usseimiten vain kolme miestä, jossaki siinä 2000 kiepeillä muuttutähän talkoosysteemiin. Ensinnä Viljo (Ylinärä) ja Heikki (Ylinärä) ja Leinosen Esko oli se kolmikko, joka harrasti sitä ns. palkkapatomista. Sitte ko Esko heitti pois niin siihen tuli Laurin Pauli kolmanneksi Viljolle ja Heikille. Kalapalkalla tekivät niin karisillan niinkö pitkänkin, muut pienemmät paikat on sitten aina pantu porukalla. Porukka alko vanheta ko Viljo heitti pois, Heikki kuoli ja ikkäähän sitä tuli Paulillekki niin se meni tähän sitte, että ruvettiin tekkeentalkoilla."

§ 3.
Kokous päätti nyt paikalla, huutokaupalla vähimän vaativalle antaa hankia seuraavat määrät pato-
paita kuben seura:
6 patoselkää 7 syltää pitkät 3" lalva ehdottomasti
suora puuta valmiiksi kolottunna:
2. kappaletta 6:- = 12:- William Glaara
2. " 6:- = 12:- " "
2. " 6:- = 12:- " "
10 lippokrenkunselkää 5 syltää p. 3" lalva.
5. kappaletta 2,50 = 12,50 Oskar Markinhubta
5. " 2,40 = 12:- " "
10 perävaaja 4 1/2 mtr 4 tu lalva 1:20 = 12:- Johan Viinikka
100 porresta 9 hyysmä paita 2 1/2" lalva 0,25 = 25:- J. Lasso
100 " " " " " " 0,25 = 25. W. Karvi

Kuva: Pöytäkirja Kukkolan kylän kalastuksen osakkaiden kokouksesta 29.1.1932 (JN). Patotarvikkeiden hankinta päätettiin hankkia huutokaupalla pienimmät tarjoukset tehneiltä. Esimerkiksi lohpadon selkien pituudeksi on määrätty 7 syltää 3 tuuman lalvalla (latva), ehdottomasti suoraa puuta valmiiksi kolottuna.

Yrjö Kiviniemi:

"Työnteossa ei tainu olla tarjouskilpailua, mutta puuhommassa oli kyllä. Ko puita hommattiin niin se oli huutokaupala että kuka halvimmalla toi." Työntekijöille oli tietty määrä palkkaa, silloinkin palkalla tehetettiin. "Olen mieki ollut monta kertaa sielä palkan eestä töissä. Ennenkö tuli puhtaasti tämä talkoohomma."

Ruotsin Kukkolankoskella kalastuspaikat on myyty huutokaupalla, tällöin paikan ostaneet kalastajat rakentavat padon/krenkun.

Lars Oja:

"Nehän myit sen, kerran yksi Dalarnasta tuli ja maksosiittä helvetinmoiseträhatjapatosensiihen. Sai tietenkin työmiehiä rahala, sai siihen aikaan patohmaan. Mutta se meni se pato, kyllä mie muistan sen ko se pato meni ja se katkesi pato. Maanpuoli ja kariruskean venheesseensa akka, sekappalemeni, muttaloppujäi koskheen, sielä se seisokokesänpuoli patoa."

Ankkuripato on suuritöisin krenkuista. Sen rakentajina on useampia kyläläisiä. Ankkuripadossa näkyy tekijöiden kädenjälki. Jalkoja on korotettu ja krenkusta on alettu tekemään kaarevan mallinen.

Erling Persson:

"Mie se olen aina sanonu koska alethaan, Se pittää olla aina joku, joka vetäjänä, se häätty aina olla hyvissä välissä ylitalon isännän kanssa semmonen joka on vetäjänä."

"Sitä häätty osata lukea virrat ja kaikki häätty veen osata lukea, siitä ei tule koskaan padonrakentajaa jos ei ole kalaintoa, kukhaan ihminen ei lähe mahapalkalla töihin enään, seku vain lähe sinne uhraamaan ommaa vapaa-aikaa. Häätty olla kalainto, häätty olla kalastaja itte. Ne jotka kalastaa häätty auttaa toisia"

"Josseonkaareva nuin se piittää paremmin vastaan jos vesiki nousee, se onniinkö siltä kitehtään kaareva, isot sillakki"... "mie keksin sen homman siiton pari kymmentä vuotta aikaa."

Kuva: Vanhempi siikaisäntä Matti Kanninen keskustelee Erkki Niskalan (oik.) kanssa 2016 (JN).

Vittat

Sitomiseen on käytetty vittaksia, joilla sidos saatiin erittäin lujaksi. Kalevi Lauri on tehnyt vittakset peukalonvahvuisesta koivusta, lohivadossa on käytetty paksumpia vittaksia. Vittakset tehdään tuoreesta puusta ja ne on parasta tehdä keväällä. Vittaa on käytetty sitomiseen vain kerran, sidoksia purettaessa ne on lyöty poikki. Vittaa on kestänyt kastella vain yhden kerran, sitä ei voi käyttää seuraavana vuonna. Jos vitta on edellisvuonna kasteltu, niin se on vuoden päästä myrskä, perstaintunut. Sanotaan, että vittat ovat kestävyydeltään parempaa kuin metalli tai muu teollisesti valmistettu köysi. Puinen vitta elää muun puurakenteen kanssa kestäen virran aiheuttamaa jatkuvaa liikkettä.

Kalevi Lauri:

”Vittahanonkuulekosieleikkaat tuommosen parimetrinkoijun, semmonen, jossa ei ole isoja oksia, polkasettuohon päälle ja tästä alat pyörimhään täältä latvas-ta, pikkuhiljaa mennee mennee mennee ja pyörii koko ajan, ko pyörittää niin se tulee punheeseen. Siinä se vitta on”.

”Sitten panhaan kaksinkerroin kiinni ja varastoon ja sitte ko tuleetarvettaniin paiskaatvethen, sen ei tartte olla sielä ko tunnin verran niin se on valmis.”

”Se siinä oli vittassa että jos sen välissä kasteli. Esimerkiksi mie laitoin vittan vethen ja otin sen sieltä veestä ja seuraavana vuona käytin sitä vasta, niin se oli myrskä. Se ei kestäny sitä kastelua.”

Kuva: Erling, nykyinen patoisäntä (JN).

Kuva: Kun krenkkua rakennetaan, tärkeä on myös yhteinen kahvihetki. Kukkolankoskella 2016.

”Ne säily kyllä jos ne oli kuivana koko ajan, mutta jos siemenit ja kastelit niin sitä se ei kestäny. Semeni myrskäksi, perstaintu.”

Kalastajat pitävät vittoja hyvinä, mutta vittojen tekijät ovat loppuneet. Vittoilla oli usein omat tekijät. Sitomiseen käytetään nykyisin köyttä tai rautalankaa, ne ovat melko helppoja käsitellä ja suhteellisen kestäviä. Rautalankaa ei Kukkolassa itärannalla ole kuitenkaan otettu käyttöön, koska sen on katsottu heikkenevän, jos vesi heiluttaa krenkkua.

Ossi Aikavuori:

”Pannimaan isäntä oli oikein vittanväöntäjä. Sillä niitoli vittoja, se pittää osata väöntää ja sitoa. Ne oli sota-aikana. Köyttä ja kettinkiä alettiin käyttää.”

Matti Kanniainen:

”Naulan käyttö on tullu siinä 2007-2008 ehkä, siihen asti oli aivan vittahommaa, siiothiin vittalla kaikki. Alamaen Olavi oli lähes se vakituinen vittantekijä. Kiila lyödään niin lujaan kiinni, että se ei pääse heilumaan ja sitten se kiila naulataan niin, ettei se mahdollisesti kuivuessaan pääse soljumaan alas. Ko ei ole vittoja niin se täytyy vaajapistäänarulla. Meillä on ilmeisesti rautalankahylättysentakiatai etteiylheensä otettu käyttökään sen takia, että kovan veena aikana renkku vähän aina nitkasee ja rautalanka on vaarassa mennä poikki. Tietyn vahvuisella köyellä tehty vaajotus se kestää, takuuvarma oli vitta mutta niitä ei enää ole.”

Kalevi Lauri:

”Silloin ei äijät hyväksyny naulausta ollenkhaan, se oli aina se vitta”.

Hannes Risto:

”Ei sitä ollu ennen semmosta hommaa niinkö nykyisin on, mie tiä son menny seki homma aivan, ei siinollu ennen nauloja ollekhaan. Se vain lyöthiin kiila siihen lekala paikoihleen ja soli sillä selvä.”

Kuva: Vittalenkki.

Puutavaran hankinta

Krenkkujen teon valmisteluvaiheessa täytyy mennä metsään. Metsästä haetaan tarpeellinen puutavara, portaat, selät ja jalat. Nykyisin krenkuissa käytettäviä lankkuja käydään sahauttamassa tai hankitaan valmiina. Puutavara valmistellaan yleensä valmiiksi, parkataan puut ja veistetään lovet portaisiin. Puutavara varastoidaan yleensä koskikentälle ilmavaan läjään.

Oikean paikan katsominen krenkulle

Erling Persson:

"Mie aina otan merkin, mie katon suomen puolelta merkin, mihinkä mie panen aina ensimmäisen parin komielykkään ulos, sittenseuraavat tulee automaattisesti, aina mie sihtaan sieltä jonku merkin. Aina mie otan merkin suomen puolelta. Välhiin tuo kahvila, koiju, sitten sielä on joku kiviki siinä merkinä. Mie seuraan, mulla on päässä merkit. Sitten saavat itte alkaa merkkaamaan ko mie lähen pois."

Matti Kanniainen:

"Se kulkee tavallaan perintönä porukassa. Se on tuonnenaapurin puolelle hyvä ottaasinne jokuiin-
nekohta, mihinkä selän pää pittää osottaa. Ensker-
talaisella se ei satu, että siinä pittää olla aina joku
semmonen mukana joka on nähny muutaman ker-
ran sen paikallaan. Vastarannalla joku puu tai mö-
kin nurkka tai ikkunanpieli. Se paikka mistä krenku
lähtee niin sen voipi merkata."

Selkäpuu ja jalat

Selkäpuu on vahva ja pitkä kuusi. Selkäpuusta eli selästä parkataan kuori pois. Selän paksumpi pää jätetään noin puolen metrin matkalta parkkaamatta, jotta puu ei kiuessaan halkea.

Jalkoja tulee vahvaan selkäpuuhun kaksi, joista ulompi eli väylänpuoleinen on alavirran puolella ja maanpuoleinen ylävirran puolella. Jalat tehdään oikean pituisiksi. Pituus riippuu siitä kuinka syvään veteen krenkku tulee. Alavirran puoleinen jalka on pidempi, jotta se tukee paremmin krenkkua virrassa.

Hannes Risto:

"Alempi jalka oli pikkusen pitempi ko ylimmäinen, se ei saanu olla se ylempi jalka saman mittanen. Se topasi paremin sinne. Vaajat oli samanmittasia kaikki. Ei siinollu muuta painotustako kannettiin kiviä sinne päälle ei siinollu sen kummempaa."

Kuva: Nälkäkiven krenkun lähtö, oikea paikka katsotaan rantakivistä. Lähtöpuu laitetaan rautasinkilön läpi ja toinen pää kiven päälle. (JN).

Jalan paksumpi pää tulee kiinni selkäpuuhun ja ohuempi joen pohjaan. Jalan paksumpi pää veistetään kahdelta vastakkaiselta sivulta suorakaiteen muotoiseksi. Tämä pää tulee läpi selkäpuuhun veistetystä reiästä.

Viljo Ylinä:

”Kerran olimme panossa karisilta ja tuli yksi ruottalainen siitä koskelta, kohalta. Se sanoi, siinä se katto aikansa, että tämä selkähän on reijitty ruottiksi, se oli niin huomaavainen.”

Alimmainen jalka tulee sölemmäksi, rei'ittäminen tapahtuu siis toisinpäin kuin vastarannalla. Selkäpuuhun tehdään reiät jalkoja varten. Reiät tehdään suorakaiteen muotoisiksi. Aluksi tarvittiin ”hyvän kokonen kaira reikien tekoon” (Ossi Aikavuori). Kaksi reikää porattiin sopivalle etäisyydelle, jotka sitten yhdistettiin sahaamalla tai kirveellä. Suorakaiteen muotoiseen reikään jäivät siten pyöreät reunat. Sopiva reikien etäisyys oli sellainen, että siihen mahtuvat kahdelta laidalta suorakaiteen muotoiseksi veistetty jalka sekä kiila. Nykyisin koko suorakaiteen muotoinen reikä tehdään yleensä moottorisahalla, poraa voisi silti käyttää reunoissa.

Reikiä tehdään selän vahvempaan päähän kaksi kappaletta, toinen ulompana ja toinen heti viereen kohti ohenevaa päätä. Tällöin rakennelma pysyy paremmin pystyssä virtaavassa vedessä. Reikien tekemisessä on tärkeää saada ne oikeaan kulmaan suhteessa toisiinsa. Kulma on tärkeä, koska jalkojen sopiva haara-asento riippuu siitä. Ensimmäinen reikä sahataan suoraan puun päältä alaspäin. Vanha käytetty kulman mittaus-tapa on sellainen, että kun reikiä on tehty yksi, laitetaan siihen jalka paikalleen, josta otetaan nosto-ote. Nostava henkilö seisoo suorassa pitäen selän jalkaa käsi suorassa alaspäin. Tällöin jalkapuu nousee noin henkilön jalan verran ylös. Selkäpuu pyöryhtää nostettaessa sopivasti asentoon, jossa suoraan ylhäältä alas tehtävä uusi reikä tulee oikeaan kulmaan. Kun tätä uutta reikää

Kuva: Kurkkuvaaja lyöty paikoilleen jalkapuun viereen (JN).

Kuva: Ylimääräinen patkku kurkkuvaajasta katkaistaan (JN).

tehdään, toinen pitää jalkaa nostettuna edelleen samassa asennossa. Jalkojen välinen kulma on noin 60 astetta.

Kiila on nimensä mukaan kiilamainen noin puolen metrin pituinen puunpätkä ja suunnilleen jalkapuun veistetyn pään ja reiän vahvuinen. Kiilan toinen nimi on kurkkuvaaja. Kiila eli kurkkuvaaja lyödään jalkapuun viereen ja jalkapuun suuntaisesti selässä olevaan reikään. Reikä on tehty leveämmäksi kuin jalan veistetty pää. Siis kun jalka on paikoillaan, samaan selässä olevaan reikään mahtuu lyömään vielä kiilan. Kiilaa veistetään sopivaksi sen mukaan, millainen reikä on.

Kiila/kurkkuvaaja lyödään jalan maan puolelle. Kiila lukitsee selän ja jalan toisiinsa. Ruotsin puolella kurkkuvaaja kiilataan päälipuolelta vielä pienillä kiiloilla. Kun kurkkuvaaja on löyty selkäpuun läpi jalan viereen, niin yläpuolelle tehdään kirveellä pieni lovi, johon puinen pieni terävä kiila lyödään. Tämä pieni kiila pureutuu kurkkuvaajaan levittäen vaajan tiukasti jalkapuuta vasten. Naulaa ei pidäkkeeksi enää tarvita.

Lars Oja:

"Se (pikkukiila, joka tulee kurkkuvaajan päähän) oli tärkeä, se halkesi sieltä päältä ja levitti päälipuolta. Ne olit valhmiit ne kiilat tehty ennen joja niiloli se suuri loova missä oli kiiloja ja kurkkuvaajoja matkassa."

Suomen puolella kiila lukittiin ennen muotoilemalla se oikean muotoiseksi, pientä päälypuolen kiilaa ei muisteta käytetyn. Esko Leinonen kertoo, että kiila pysyi, kun se muotoiltiin oikeanlaiseksi. Nykyisin Suomen puolella paikoillaan oleva kiila kiinnitetään selkään vielä naulalla. Naula kannattaa jättää sen verran pintaan, että se voidaan purkaessa helposti irrottaa.

Esko Leinonen:

"eisaa jyrkästi kiilaa ohjata, purre paremmin."

Kuva: Pienelle kiilalle tehdään aloitusviihto kirveellä (JN).

Kuva: Jalat ja kiilat haara-asennossa (JN).

Kuva: Pieni kiila upotetaan kurkkuvaajaan, joka levittyy tukevasti jalkapuuta vasten (JN).

Kaksi jalkaa ja selkäpuu eivät ole tukeva paketti, ellei niitä kiinnitetä vielä toisiinsa puomi- eli pulttipuulla. Pulttipuun ei tarvitse olla kovin paksu. Pulttipuun kiinnitetään molemmista päistään kumpaankin jalkaan suunnilleen pituussuunnassa niiden puoliväliin. Kiinnityskohta täytyy olla sen verran ylhäällä, ettei se häiritse krenkun asettumista kivikkoiseen pohjaan. Pultti lovetaan kummastakin päästä niiltä kohdilta, joilta se kiinnittyy jalkoihin. Pultti on kiinnitetty ja kiristetty ennen vittaksilla, mutta nykyisin yleensä naulaamalla. Vittaksilla sidottuun kiinnityskohtaan lyötiin vielä puinen kiilamainen tappi, joka kiristi sidoksen.

Krenkussa on yleensä kaksi jalallista selkää vierekkäin noin 3m etäisyydellä toisistaan, ja joiden päälle lavan päällimmäiset rakenteet tulevat. Selkien asettamisessa on otettava huomioon veden virtaus. Veden virtausta käytetään hyödyksi, sillä virta liikuttaa suuria puita vaivattomasti.

Erling Persson:

"Ei sitä mene tehä jos on liika korkeala veelä tuo patohomma, pittää laskea vissiin määrään. Sitä pittää olla kokoajan tiössä, ettei tule enää korkeita nousuja, niitä oikein korkeita juhannusnousuja, sitte alottaa. Sitä ei koskaantiäetukätheenminkalainen kesätulle... Siksisehäättytehäkorkeanpaonjatähelisesti

Kuva: Puomipuun kiinnitys (JN).

tehä kaikki, panna vittajalat tähelisesti kaikki ja vittajalatki pittää aina yrittää saaha kostepaikkoihin, että jos vesi nousee niin se ei yhtä lujaa paina vasthaan.”

Ensimmäiset selät voidaan kävelyttää miesvoimalla paikalleen jos vettä on vähän. Kävelyttäminen tässä tapauksessa tarkoittaa sitä, että rakennelma kannetaan paikalleen. Ensimmäinen selkäpari laitetaan lähimmäksi rantaan, jolloin virtaus ei ole vielä kovin vuolas. Voisi sanoa, että padon ja krenkun tekemisen taidot pääsevät kunnolla oikeuksiinsa, kun rakennelmalle tulee enemmän pituutta. Ensimmäiseen krenkkuun laitetaan maalta porraspuista kulkuyhteys. Nämä pyöreät porraspuut laitetaan riviin ja laitimmat portaat kiinnitetään, että silta pysyy kasassa.

Porraspuut ovat myös krenkun päällimmäisen osan kantavia rakenteita. Portaat ladotaan selkien väliin noin metrin välein. Ensimmäinen porraspuu laitetaan kiinni, jotta se ei pyörähdä selkien päältä pois. Porraspuu on pyöreä ja parkattu, puun paksumpaan päähän veistetään salvos. Salvoksen kohta tulee selän päälle ja muuten pyöreä puu asettuu näin paikoilleen. Samalla kun portaita asetetaan, viedään lankkuja portaitten päällä yhä kauemmas. Krenkun päälle kasautuva materiaali ja siinä olevat rakentajat/rakentaja lisäävät selkien päälle kasautuvaa kokonaispainoa. Ennen portaiden ja lankkujen laittoa laitetaan vaajat tueksi, tällöin selän painona on vain pari porrasta ja lankkua. Vaajoituksen jälkeen voi laittaa kaikki portaat ja lankut paikalleen.

Vaaja eli vittajalka tukee pitkää selkää katkeamasta. Jos porraspuut ja laudat ladottaisiin selkien päälle ilman vaajoja, selkä katkeaisi. Lisäksi krenkun tai padon painotus tehdään samalle kohdalle, kuten Lars Oja sanoo vittajaloista;

”ko oli kivillä painotettu ennen, niitten kohale panthiin kiviä.”

Vaajoitus tehdään kahdesta puusta, jotka asettuvat selkään samoin kuin selässä olevat jalatkin. Vaajat sidottiin ennen kiinni vittaksilla, siksi niitä onkin nimitetty vittajaloiksi. Koska vaajat kiinnitetään selkäpuuhun siteen avulla, niitä varten ei tehdä selkään reikiä. Vaajojen yksinkertainen, mutta

Kuva: Vaajojen eli vittajalkojen kiinnittäminen. Vittajalat lyödään tukevasti pohjaan. Kiristämiseen voidaan käyttää vänkäriä (JN).

tehokas rakenne kannattelee hyvin selkäpuun painoa. Vaajat asetetaan selän molemmin puolin siten, että ne yläpäässä liki koskettavat toisiaan ja alapäässä/pohjassa ovat etäällä toisistaan. Vaajojen välinen kulma on useimmiten pienempi kuin selän jalkojen kulma. Ylempi vaaja laitetaan ensin ja se on suuremmissa, alempi puolestaan tulee enemmän viinon. Alempi vaaja tuetaan vielä pohjaan hakemalla sieltä sopiva kivenkolo. Mikäli alempi vaaja laitettaisiin ensin, virta veisi sen.

Kuva: Vaajoitus köyttä käyttäen.

Paras ja lujin kiinnitys vaajoille tapahtuisi vittaksilla, mutta nykyisin käytetään köyttä ja rautalankaa. Köyden patkasta tehdään lenkki, joka asetetaan selkäpuun alle siten, että molemmat vaajat tulevat yläpäästään vielä lenkin läpi. Tällöin selkä jää ikään kuin lepäämään lenkin varaan samalla kun vaajat pitävät lenkkiä ylhäällä. Siinä vaiheessa, kun naru- lenkkiä ja vaajoja asetellaan oikeisiin asentoihin, selkää on hyvä nostattaa rannan puoleisesta päästä laittamalla sen alle jokin koroke, kuten puukapula. Koroke otetaan selän alta pois kun vaajoitus on valmiina, tällöin selkä painuu vaajoitusta vasten, kiristää narun tai vittalenkin ja siitä tulee tukeva.

Kun krenkusta tai padosta tulee yhtä selkäparia pidempi, mennään kohti voimakkaampaa virtaa ja syvempää vettä. Jalallinen selkä ajetaan kovassa virtauksessa ylävirran puolelta omaan paikkaansa. Siksi alavirran puoleinen selkä ajetaan ensimmäisenä. Selän viemistä paikalleen kutsutaan ajamiseksi, koska sitä joutuu ohjaamaan ja reitti ei ole useinkaan suora. Myöskään joen pohja ei ole suora vaan kivinen, joten jalkojen paikkoja voi joutua hieman kokeilemaan.

Kun lähdetään ajamaan selkää voimakkaampaan virtaan, tarvitaan työkaluja. Varsinaista selän ajamista ja siihen tarkoitettuja työkaluja voidaan käyttää parhaiten siihen asti valmistuneen krenkun päältä. Alavirran puolelle tuleva jalallinen selkä pukataan väylään usein käyttäen apuna krenkun päästä ulos työnnettyä porraspuuta, pröötyä. Selkä asetetaan niin, että jalat ovat kallellaan ylävirran suuntaan. Sitten selkää pukataan kohti väylää siten, että alempi jalka liukuu porraspuuta pitkin krenkun ulkoreunan yli. Porraspuun toista päätä täytyy pitää alhaalla. Siitä alempi jalka putoaa ensin

Kuva: Selkää lähdetään pukkaamaan väylään (JN, AMK).

veteen ja selkä painetaan pystyyn siten, että kummatkin jalat vastaavat pohjaan. Oikea paikka selälle haetaan käyttäen heittoa tai nyepuuta (ks. jäljempänä).

Toista selkää lähdetään viemään enemmän ylävirran kautta yli krenkun ylemmän laidan. Kun selkää ei ajeta krenkun päästä, niin tällöin apuportaan käyttö sen liu'uttamiseen ei ole niin helppoa. Selkää ajetaan nyt selkeästi ylävirran suuntaan. Selkä viedään väylään nytkin siten että jalat kaadetaan ylävirran suuntaan. Kun jalallinen selkä on pystyasennossa eli jalat pohjassa, selän toista päätä nostetaan ylös. Kun selkä nousee, voidaan erityinen työkalu, heitto tai nyepuu, laittaa selän alle.

Kuva: Selkä kaadetaan pystyasentoon (JN).

Pekka Vanhapiha, Matkakoski:

"Panthiin nyepuu (vastaa heittoa tai heiton jalkaa) rungon alle ja askellethaan. Varthaala piethiin kiinni, (jos) nyettä ei uletu käelä pitämään."

Juha Nuoriaho, Vuennonkoski:

"Paikoilleenlaitossakäytetään nyepuuta, johonsiotaannaru, jotta seeikarkaa. Sillä nostetaan selästä krenkkua. Nyteellä astutetaan jalka kerrallaan oikeaan paikkaan. Konyettä pietään vinossa niin voidaan nostaa toista jalkaa ilman että toinen nousee. Porras on se mitä pitkin kävellään, ennen käytettiin kuusipuita nyt on laudat."

Kuva: Heittoa asetellaan selkäpuun alle (JN).

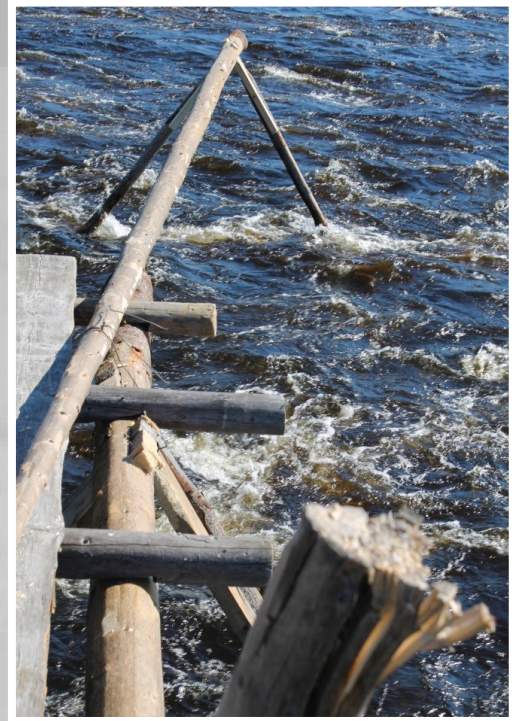

Kuva: Selkää ajetaan alemmas heiton avulla (JN).

Nye eli heitonjalka on suora puu, joka asetetaan pohjaan ja selkää painatetaan nyepuun yläpäätä vasten. Nyepuuta täytyy jonkun pitää paikoillaan. Tämä on mahdollista, kun on esimerkiksi kiviä, joiden päällä voi seisoa tai vesi on matalalla krenkun laidassa. Painettaessa selkää nyettä vasten selän jalat nousevat ilmaan ja näin selkää saadaan pikkuhiljaa ajettua kauemmas ja alavirran suuntaan. Heitto on kaksiosainen puu, jossa on nye eli jalka ja varsi. Varsi on kiinnitetty nyepuuhun nykyisin yleensä naulaamalla, mutta ennen sidottiin vittalla. Varren avulla voi ohjata nyepuuta kauempaakin. Heiton oikea asento on tärkeä, koska siitä riippuu minne selkä lähtee menemään, kun sitä painetaan heittoa vasten. Heiton tai nyepuun kulmalla/asennolla voidaan ohjata selkää virrassa. Aina pitäisi olla niin, että alempi jalka nousee ensin pohjasta, jottei selkä pääse kaatumaan. Jotta alempi jalka nousisi ensin, heiton jalkaa kallistetaan ylävirtaanpäin samalla kun se laitetaan selän alle.

Ossi Aikavuori, Matkakoski:

”Viimiseksi ylästä ja alasta jalkaa nostettiin sanottiin että kävelytettään se, että pysyy paikallaan. Viethiin jalat veessä, sanottiin että kävelytettiin toinen jalka, nyepuulla panettiin selkhään vuorotellen. Alanen jalka leveämmällä, painohantullee toisele jalale, ylinen pystömässä, alanen jalka väylän puolelle.”

Kuva: Alempi selkä paikoillaan (JN).

Heimo Nikula:

”Ensimmäiseen selkään pantiin seuraavaksi kiinni ja sitten se veettiin vielä köysi maalta, jostaki sieltä Polton nokasta kivistä. Jos tulee tulva niin ei tarvi alkaa vettä maale, se kyllä pysy sielä ko oli tarpeeksi hyvä köysi, niin kauvon ko alko alto lyömään selkäpuuhun. Sekö tuli se juhannus-tulva, jos se oli ennen sitä pantu niin se kyllä lähti sitten.”

Krenkun eteneminen menee niin, että ennen kuin seuraavalla selkäparilla voidaan alkaa krenkkua pidentämään, täytyy edellinen olla kuljettavassa kunnossa. Eli kaksi jalallista selkää paikoillaan vaajoitettuna sekä portaat lautoineen valmiina. Krenkun pää, jossa lipotaan, on hyvä vahvistaa useammalla portaalla. Samoin viimeinen porras on hyvä kiinnittää selkäpuuhun, jottei se pääse liukumaan pois paikoiltaan. Porrassuun liukumisen estämiseen on käytetty ennen knaapua.

Kuva: Heiton asettelua (JN).

Lars Oja:

”Knaapu lyötiin kirhveelä sölän paksuimphaan paikkaan, se kophautethiin siihen ja pikku kiila siihen. Se panthiin sen vuoksi että viimeinen porras ko panthiin paon päälle se ei koskaan päässy luisthaan ohitte.”

Lautojen asettaminen tehdään siten, että kulkureitit katetaan laudoilla ja krenkun päässä oleva lippoajan työskentelyalue laudoitetaan. Suurinta osaa laudoista ei tarvitse kiinnittää, mutta niiden asettaminen tukevasti vaatii sen, ettei laudan päitä jätetä portaitten väliin tyhjän päälle. Yleensä laitimmainen lauta alavirran puolella on kiinnitetty samoin kuin alavirran puoleiseen reunaan on voitu kiinnittää hieman korkeampi puupalikka/koroke, johon voi vastata jalalla, mikäli kala on suuri.

Krenkun tai padon purkaminen

Joessa olevat patorakennelmat on purettava, jottei seuraavan kevään tulvavesi ja jäät särkisi niitä. Purkaminen tapahtuu yleensä syksyllä kalastuksen loputtua ennen kuin veteen kerkeää tulla jäätä. Vaikkei kovassa virrassa jää välttämättä kokonaan peitä joen pintaa, niin patojen juureen voi kertyä helposti jääkockareita.

Purkamisessa hyödynnetään samaa tekniikkaa kuin rakentamisessa. Esimerkiksi heittoa voidaan käyttää, kun jalkoja nostetaan ylös virrasta. Purkamisessa jalat täytyy nousta pohjasta ja selkä liikkeelle. Sidokset täytyy avata, käytettiinpä vittaksia, narua tai rautalankaa. Selkien vetämiseen on kehitetty erityinen apuväline, teline, jossa on pyörivä rulla. Kun selkä saadaan rullan päälle, niin sitä voidaan vetää pois koskesta.

Krenkkujen purkamisessa on tavoite, että puut saadaan ehjinä ylös. Selkää konevoimalla vedettäessä jalat yleensä katkeavat, koska pohja on epätasainen. Krenkku ei huilaa pohjassa. Siksi krenkun askelluttaminen tai kävelyttäminen on myös purkuvaiheen hommaa. Kun krenkku vedetään ylös, kiilat/kurkkuvaajat lyödään pois paikoiltaan. Vaajojen/vittajalkojen sidokset irrotetaan ja puut nostetaan ylös jo ennen kuin krenkkua lähdetään nostamaan. Jos kiiloja on naulattu, niin ylös jätetyistä naulankannoista ne voidaan vetää pois. Puutavara varastoidaan talveksi. Lankut läjätään ilmastavasti, siten että ne pääsevät kuivaamaan.

Hannes Risto:

”Sillonko on ollu purkuhomma niin son kaaettu selkä ja veetty maale. Sen verran käytetty heittoa, että saatu jalat ylös ja sitte son kaaettu ja veetty maale.”

Erling Persson:

”Ennenaikhaan se joku hoksasi sen homman, että panna sölän päälle ko vettä sisäle sen sillon ko purethaan, ko saapii vähän matkaa sisälle heiton varrella, sole ko vettä rullan päälle, se mennee niinkö helpommalla se homma.”

”Punainen rulla” on esimerkki rajatylittävästä tuotekehityksestä, jota vuosisataisissakin perinteissä voi tapahtua. Joen itärannalla Pekka Kangas hitsasi komean rullan vastarannalta tulleen mallin mukaisesti ja rullaa päästiin heti testaamaan. Se koettiin hyväksi.

Kuva: Punainen rulla (JN).

Kuva: Punainen rulla on rantautunut ensimmäistä kertaa Suomeen (JN).

Krenkkujen mittoja:

Yliankkuri eli ankkuri

9 selkäparia ja 106 m rannalta mitattuna

Selät ovat pituudeltaan n. 12 metrisiä, uloin eli 9. selkä 16 metrinen.

1. selkäparin jalat 3,1 m
2. selkäparin jalat 3,7 m
3. selkäparin jalat 3,7 m
4. selkäparin jalat 3,5 m (kari tällä kohtaa)
5. selkäparin jalat 3,5 m (kari tällä kohtaa)
6. selkäparin jalat 3,6 m
7. selkäparin jalat 3,8 m
8. selkäparin jalat 3,8 – 4 m
9. selkäparin jalat 4,6 m

Mitoissa otetaan huomioon, että alempi /ulompi jalka on 30 cm pidempi kuin sisempi/ylempi jalka.

”Alimmainen sölän jalka on 30 tai 40 senttiä pitempi ko päälimmäinen.” (Lars Oja)

Ankkurin päähän tehdään vielä balkonki eli lippouslava, joka tehdään alemmaksi kuin millä korkeudella pato on.

”Siihen tulee balkongi aivan päähän, siitä on hyvä lipota, sölkäankkurista lipota” (Erling Persson)

Karinsilta

Karinsillassa on yleensä viisi selkäparia, mutta jos on pitkät selät, menee neljällä selkävälillä.

1. selkäparin jalat 3,1 m ja 3,2 m (alaselkä 10 m)
2. selkäparin jalat 3,15 m ja 3,25 m
3. selkäparin jalat 3,4 m ja 3,5 m (tällä kohtaa syvä kuru)
4. selkäparin jalat 3,3 m ja 3,2 m
5. selkäparin jalat 2,5 m ja 2,4 m

Alapuoli selästä merkitty.

Selän pitää olla varteva eli jämäkkä molemmista päistä, ohenee tasaisesti, ei paksu eikä notkea.

Selkien väli 3 – 4 metriä.

Porras 5 m, latvasta 5 cm

Kuva: Karinsillan lähtö.

Valkamaan pitkä krenkku

Krenkku on tehty ennen alusta lähtien suorana. Krenkun alapuolella on ollut venelippous eli lipottu veneestä. Myöhemmin venettä ei enää laitettu paikoilleen vaan siihen paikkaan on menty myös krenkusta. Ensimmäinen alapuolinen selkä on tehty hieman vinoon alaspäin, joten krenkku levittyy aiempaan venelippoukseen. Paikkaa kutsutaan oksaksi.

- Alemman selän alempi jalka 3,4 m, ylempät jalat 10-20 cm lyhempää.
- Ison kiven ympäräreikä on merkinä krenkun aloittamiselle, siitä on 23,8 tai 22,8 m krenkun päähän.

Lahenleuka

- Lahenleuan krenkun mitta on 12 m maalla olevasta kivistä. Kuvassa mittauskohta siitä, missä vasara kiven päällä.

Kuva: Lahenleuan krenkku (JN).

Kuva: Lahenleuan krenkun lähtö, vasara kiven päällä merkinä (12m)(JN).

- Ylemmän selän alempi jalka 2,6 m ja ylempi 2,4 m.
- Alemman selän alempi jalka 2,6 m ja ylempi jalka 2,5 m
- Alempi selkä 8,6 m.

Alakrenkku

Alinen selkä 13,7 m

LÄHTEET:

- Ekman, S. (1910). Norrlands jakt och fiske. Uppsala.
Furmark, Ola. Från kolkelag till gränsälvskommission.
Grape U.L. ja Tiger Oskar 1885. Patoluetteloselvitys uittoa varten. Olof Hederydin arkisto (Haaparannan kirjasto).
Jokipii, Mauno (1978) Kokemäenjoen toekalastuksesta.
Teoksessa Itkonen, L. (1978). Vanhaa Harjavaltaa, Vanhaa Satakuntaa: 2. Kokemäki: Risteen kirjapaino Ky.
Naskali, Eero (1995). Pyyntitekniikka vanhojen valokuvien valossa. Teoksessa Pyyntitavat ennen ja nyt -symposium 30.11.1993. Toim. K.Manninen ja K.Westman. Helsinki s.93-110.
Paulaharju, Samuli (1936). Kukkola kalastaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Julkaisematon lähde.
Rantatupa, Pertti (1988). Alatornion historia. Jyväskylä: Gummerus.
Sirelius, U. T. (1906). Suomalaisten kalastus. Hki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
Törmä, Tapio (2002). Juhlaesitelmä Harjavallassa. <https://gierslaurilasukuseura>
Vilkuna, Kustaa (1975). Lohi. Kemijoen ja sen lähialueen lohenkalastuksen historia. Keuruu: Otava.
Vilkuna, Kustaa. (1940). Siian lippoamisesta Tornionjoella. Julkaisussa Kotiseutu 1940. Toim. Vilkuna, Vuorela, Teppo, Oja. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.
Vuento, Pertti (1990). Vojakkala: Pirkkamiesten kylä : historiaa ja perimätietoa edesmenneiden sukupolvien muistoksi. [Vojakkala]: Vojakkalan kylätoimikunta.

Muut lähteet:

- Eljas Kannala
Emil Cedercreutzin museo –kuva-arkisto
Erling Persson
Esa Lauri
Esko Leinonen
Hannes Risto
Heimo Nikula
Hjalmar Harila
Jan Ola Erikson
Juha Nuoriaho
Kalevi Lauri
Kukkola by fiske (pöytäkirjat)
Kyllikki Kallion kuva-arkisto
Lars Antti
Lars Oja
Karl-Erik Kauppi
Lohipato (1964). Kansatieteellinen elokuva. Suomi-Filmi.
Markku Vaaraniemi
Matti Kanninen
Matti Lauri
Ossi Aikavuori
Pekka Vanhapiha
Per Grape
Reino Kainulainen, Tornionlaakson maakuntamuseo
Roll Foto, Haparanda Stad –kuva-arkisto
Suomen kalakirjasto
Viljo Ylinärä
Yrjö Kiviniemi

